

Vidék — város nélkül

(LÁZÁR ISTVÁN KIÁLT PATAK VÁRA CÍMŰ KÖNYVÉRŐL)

Írókat avatott az ideai könyvhét, talán legnagyobb könyvsikerével: Lázár Istvánt. Ismertük már folyóiratok, hírlapok hasábjairól, sőt első önálló kötete is megjelent már éppen tíz esztendővel ezelőtt. De az első *mű*, az érett, komoly, tiszteletet parancsoló alkotás most született meg alapos és hosszú felkészülés után.

Lassan a kételkedők és óvatosak is belátják, hogy a „Magyarország felfedezése” a mi viszonyaink között is jogos és szükséges vállalkozás volt, és azért izgulunk, hogy a sorozat be ne fejeződjön, hogy életünk, jelenünk állandó kísérője legyen. Hiszen a feladatot, hazai valóságunk folytonos figyelemmel kísérését mindig, továbbra is aktuálisnak kell tartanunk. Mocsár Gábor — vagy egy másik Mocsár Gábor — újra nyakába veheti az országot, megnézheti, mi van nálunk vidéken; Csák Gyula ismét felfigyelhet mélytengeri áramlásokra; Komlón Moldova már nem azt találná, amit könyvében rögzített és erdőkerülőben is érdemes újra körutat tenni. És sorolhatnánk tovább az érveket, a bizonyításra aligha szoruló tétel mellett: arra a munkára, magatartásra, közéletünkbe, közügyeinkbe való „beavatkozásra”, amelyet e nagyigényű sorozat és a műfaj magára vállalt, a jövőben is állandóan szüksége van társadalmunknak, irodalmi, szellemi életünknek.

Győzött a vállalkozás, győzött a műfaj. Igen, a műfaj is, és most ez a fontosabb. Ebben a „műfajban” az emberi magatartás a lényeges a közösségben és a közösség dolgaival kapcsolatban, nem a megjelenési forma. A lényeg a szociográfiában a valóságot szigorúan figyelő, jobbitó szándék, kíméletlenség a lomhasággal, önzéssel, butasággal, hanyagsággal szemben. Nincsenek tehát kizárólagos, kirekesztő módszerei, és a megjelenési formák is változatosak lehetnek, mert az emberi-írói szándék a lényeges. A szociográfia is elsősorban magatartás. (Mindezzel természetesen nem szeretnénk bagatellizálni a szociográfia tudományos „műfajelméleti” kérdéseit.)

De térjünk vissza Lázár István könyvére. Szép és igaz írás. Szenvedélyes és megfontolt. Meghökkenítő tényismerettel dolgozik, véleményét, gondolatait elegánsan, magabiztosan, az értelmünkhez címezve, a legvilágosabb fogalmazásban, izgalmasan, lendületesen adja elő. Írói, művészi alkotás — tehát szép. A szépségét mindig igazságával, meggyőző érvelésével, belső, tartalmi eszközökkel igyekszik elérni — teljes sikerrel.

Aligha lehet véletlen, hogy Lázár könyvének utolsó szavai megegyeznek Erdei Ferenc e sorozatban megjelent művének címével. Gyanítjuk, vallomás is van ebben. Nekünk legalábbis úgy tűnik, Lázár alkotóműhelye az Erdeiével mutatja a legközelebbi rokonságot. A szociológia iránti különös tiszteletét Lázár már régen nem titkolja. Ha ehhez hozzávesszük történeti, régészeti, néprajzi és közgazdasági iskolázottságát, racionális, érzékletesen megjelenítő erejű előadásmódját, kézenfekvő a párhuzam. Lázár István a hazai szociográfiai iskolák egyik legértékesebb hagyományát folytatja.

A majdnem ötszáz oldalas, testesebb könyv olvasgatása közben át-átnéztem az én szűkebb hazából, a Nyírségből a Tisza jobb partjára, amikor áradásban volt a folyó. A megduzzadt vízen a komp sem közlekedett Zemplénagárd felől a tuzséri partra, de néhány tapasztalt és bátor ember nekimerészkedett kis csónakon a félelmetes sűrű víznek, és átjöttek dolgozni Záhonyba, Komoróba, vagy a tuzséri fatelepre. Bár a Tisza most valóban inkább elválasztja, mint összeköti a két szomszédos tájegységet, az élet folytonosan azon munkálkodik, hogy legyen kapcsolat, legyen híd közöttük.

Eddig magunk is és sokan velünk együtt valóban úgy néztünk át innen is a Hegyaljára, Zemplénbe, mint egy, a miénknél nemcsak sokkal szebb, hanem gazdagabb tájra is. Kissé irigykedve, bánatosan, sóvárogva. Többször jártunk is a Lázár feltérképezte táj jelentős részén. Utaztunk valamikor Nyíregyházától Sátoraljaújhelyig a keskeny vágányú, romantikus, hasznos kisvasúton. S most mégis, mi is meghökkenve látjuk, hogy Lázár „egy sokak által gazdagnak vélt régió nehéz gazdasági helyzetéről” tudósít. Kiderül, hogy ott, önáluk inkább csak a tengerszint feletti magasság a nagyobb, ahonnan ugyan le lehet nézni mireánk, a Nyírségbe, de az örökölt szegénység, a történelmi mostohaaság, meg a mai gond aligha kevesebb.

Cseppet sem öröm, hogy ő is felfedezi a hazai „gyarmatot”, a magyar „Szicíliát”, sőt Sarungi doktor szájába adva a szavakat, párhuzamot von Bodrogek és Tanzánia között is. „Archaikus élet- és gondolkodásmód, babonák, avult emberi kapcsolatok vegyülnek még a Bodrogekben azzal az újjal, ami ide is elér, csak lassabban, nehezkesebben.”

De csak a Bodrogekben lát ilyet Lázár István? Bizony felmutatja a bántó visszasságokat a Hegyaljáról is, valamint a Hegyköz és a Tokaji-hegység vidékéről is. Úgy látja, hogy az egész ország részben megrendült néhány fontos termelési ág helyzete, az erdőgazdálkodásé is, a szőlészeté is, a szarvasmarha-tartásé is, és nehezen megy ezek rekonstrukciója. Ipar is kínlódva születik itt, a huták kora lejárt, a népesség apad, falvak válnak lassan itt is lakatlanná, miként Baranyában.

Milyen vehemensen, szenvedélyesen harcol és érvel a régió általános gazdasági és ipari fejlesztése mellett az író! Tudja ugyan, hogy a gazdag ásványi kincsek nem ott rejtőztek a föld alá, hogy a borsodi iparvidékkel sohasem kelhet versenyre szülőföldje. De javasolja, próbálják meg a szerényebb természeti kincseket, ásványokat is felszínre hozni, hátha munkaerőt lehet vele lekötni, keresetet nyújtani az itteni embereknek, anélkül, hogy ez terhére lenne a nemzetgazdaságnak. Ki akarja bányásztatni a jászpist, a kalcedont, az achátot, az opált, ha másért nem, hát az ékszeripar számára, csak segítse az itten élők emberibb sorsát.

Sok a gond, köztük a közös gond. Nem is csak a Tisza két partján elterülő országrészben. Némelyikük országos méretű. Mint pl. a vidéki ipartelepítés. Lázár is látja és hangsúlyozza az országos mammutvállalatok nehezkességét, hogy nem egyszer „gyarmatként” kezelik telepített üzemegységeiket és azok székhelyét. Igaza van, amikor úgy ítéli, hogy a szálakat bogozva „egész gazdaságpolitikánk — olykor bizony gordiusinak tűnő — kérdésgubancjaihoz jutunk.”

Nincs komoly ipar, nincs hát igazi város sem ezen az egész vidéken. Mert Patak se az, Sátoraljaújhely is megbénult, Szerencset egyetlen gyára nem képes várossá tenni. A régi bortermelő hegyaljai mezővárosok sem fognak modern, korszerű várossá fejlődni a közeli jövőben. Régen sem voltak valójában városok. Mint Orosz István mondja, ezek az oppidumok legfeljebb együttesen láttak el valamiféle városi funkciót a tájon, külön-külön nem voltak erre képesek. Nincs tehát itt együtt város és vidék. Egy izgalmas, gondokkal terhes vidék ez — város nélkül.

Miért kiált hát Patak vára? Segítségért, nagyobb figyelemért, megújhódásért, gyorsabb ütemű előrehaladásért, az ott lakók-élők gondosabb és hasznosabb munkájáért.

Lázár nem lázít, csak gondolkodtat és cselekvésre készítet. Nem pécéz ő ki szélsőséges eseteket és helyzeteket, nem gúnyol ki személyeket, nem leplez le, de mindig igyekszik megmondani a körülményekről, a helyzetről a maga őszinte véleményét és az általa vélt megoldás módját. Még olyankor sem ingerült, amikor a „szigorú évekről” szól, vagy Rákosi Mátyásnéról, a „Munkácsy-díjas keramikusról” beszél.

Ha a könyv megnyerő egészéből szabad kiválasztani, megjelölni fejezeteket, amelyeket különösen újszerűnek, vagy fontosnak éreztünk olvasás közben, akkor

választásunk a három nagyobb egységet zárókra esik: a cigányokkal foglalkozó „Az utolsó hullám”-ra, a „Zsinagógák sorsá”-ra, és a legutolsó, melynek címe: „Hová lett egy nemzetiség?” Mert Lázár István szempontjából az egész könyvben az emberek, az emberi viszonylatok a fontosak, de az említett fejezetekben ez különösen szembetűnő. Tud újat mondani a cigányokról, erről a már-már unalomig „divatos” kérdésről is. Nem vagyunk ugyan biztosak abban, hogy szükség van az általa javasolt nemzetiségi érdekvédelmi szervezet létrehozására, de amit a színes bőrű öntudat növekedéséről ír a cigányokkal kapcsolatban, azzal teljesen egyetértünk. De azt is hozzátennénk, hogy gyakran tapasztalható e színes bőrű öntudattal párosuló, vagy abból fakadó követelődzés, vagy visszaélés a társadalom segítő szándékaival. Továbbra is szükség van a körültekintő türelemre, de legyen az elnézés nélküli.

Tanulságos, hogyan a hegyaljai zsidóság történelmét összegezi Lázár István, „szerves jelenlétét”, együttélését a helyi társadalommal, „a csendes súrlódásokkal”, „pusmogó ellenszenvvel”, de folytonos egymásrataltsággal. És rokonszenves, mert emberi, ahogyan meg akarja menteni a sátoraljaújhegyi zsidótemetőt, a szarajevói mohamedán sírok mintájára.

A hegyek közt meghúzódó, többnyire vándoriparos ruszin-szlovák népcsoport sorsának felvillantása is megkapó. Nemigen olvashattunk ehhez hasonlót mostanában a magyarországi nemzetiségekről. Teljes mértékben azonosulni tudunk a velük kapcsolatban kívánatosnak ítélt magatartással is: „... nyilván az a helyes, ha nemzetiségi politikánk nem követi nemzetiségeink igényeit, hanem némileg elébük megy. A népek, nemzetek, etnikai csoportok keveredésének és vetélkedésének abban a gyakran robbanásig hevült kohójában, amely Közép-Európa volt, annyi még a múltbeli salak, hamu alatti szikra, a meg nem emésztett sértés, jóvá nem tett bántás, hogy egy ilyen »rálícitáló« nemzetiségi politika, legyen bár mögötte valamennyi túlkompenzálás, alighanem az egyetlen tisztességes megoldás.” Csakis ezen az úton számíthat hasonló magatartásra és bánásmódra az a közép-európai nemzetiség is, melyet magyarnak neveznek.

Tisztesen mértéktartó Lázár akkor is, amikor szűkebb hazájáról, szülővárosáról, Sárospatakról szól. Akkor is, amikor Patak tiszteletet parancsoló múltjáról ír, akkor is, amikor a „szigorú évekből”, diákkorából eleveníti fel a „Tebened bízunk” és a „Sztálin-kantáta” egyforma érzéssel való éneklésének csak ma mosolygató helyzetét. De akkor is, amikor Patak jövőjét mérlegeli. Józanul látja, hogy a pataki hagyományok megszakadásának sokfajta oka van, és nem biztos, hogy segítene ezen egy más városba telepített főiskolának Patakon való működése, hiszen Debrecenben, Pápán is baj van a százados hagyományok mai folytonosságával. Lázár István tudja, hogy Patak várossá válása nemigen oldható meg iskolavárosi jellegének növelésével, csakis komplex gazdasági, társadalmi és kulturális politikai teendők eredménye lehet majd az.

Ez a szociográfia végeredményben Lázár egész eddigi életének a gyümölcse. Születésétől halmozódik benne az élményanyag, az ismeret és az indulat is. Nagyon izgalmas volt számára az a négy esztendő, amikor újra ott járt, amikor tucatszámra szaporodtak a teleirt jegyzetfüzetek, az a négy esztendő, amikor „a munka bővületében” élt. „Sohasem hittem volna, hogy van feladat — írja —, ami egyszerre ennyi gyötrődés és jó érzés forrása.” Billenjen a mérleg a jó érzés serpenyője felé: mennyi embernek szerzett és szerez jó érzést most, akik olvassák könyvét és akikben épül a „lelki kötőanyag”, szenvedély, elszántság, melyre mindannyiunknak olyan nagy szükségünk van, mindannyiunk érdekében, ügyünk érdekében. (*Szépirodalmi, 1974.*)

HÁRSFALVI PÉTER